

Ujgur identitásnarratívák Kínában a „reform és nyitás” időszakában

A nemzetközi média és a kormányok évtizedek óta biztonságpolitikai szempontból is vizsgálják a közép-ázsiai muszlimok helyzetét.¹ Ez különösen igaz Északnyugat-Kína mintegy 11 milliónyi ujgur népességére. A török nyelvű, szunnita muszlim ujugrok által lakott, manapság Hszincsiangként ismert terület történetileg a 18. század közepe óta tartozik Kínához. Politikai hovatartozásuk ellenére az ujugrok mind a mai napig megőrizték azokat a nyelvi, vallási és kulturális vonásaikat, amelyek megkülönböztetik őket a *han* többségtől, ugyanakkor Közép-Ázsia és a Közel-Kelet más török nyelvű muszlim népeihez (az özbekekhez, kazakokhoz, kirgizekhez, türkménekhez, anatóliai törökökhöz és azeriekhez) teszik őket hasonlónak. Az ujugrok 1990 óta egyre gyakrabban hangoztatott kulturális sajátosságuk megőrzésére irányuló törekvéseit Peking integrációs és asszimilációs politikájával szemben a kutatók gyakran Kína legnagyobb belpolitikai kihívásaként jellemzik.²

Hatalomra kerülésüket (1949) megelőzően a kínai kommunistáknak szükségük volt azoknak a kisebbségeknek a támogatására, amelyeknek a területein keresztülhaladtak, illetve harcoltak. Győzelmük esetén szövetségükért cserébe a kisebbség hivatalos elismerését és különleges kiváltságokat ígértek ezeknek a nem *han* csoportoknak. Az ígéretet a Kínai Népköztársaság megalapítása után igyekeztek beváltani. Az 55 kisebbség elismerését azonban pragmatikus megfontolások is motiválták,³ mivel több hivatalosan elismert etnikai csoport (*mincu – minzu*) – közöttük az ujugrok is – geostratégiai jelentőséggel rendelkező, nagy kiterjedésű területeken élt Kína határvidékein. Ezeknek a területeknek a megtartása és politikai stabilitása kulcsfontosságú volt a fiatal szocialista állam fennmaradása és biztonságának garantálása szempontjából. Ennek ellenére az alkotmányban megígért kisebbségi jogokat a Mao által félmjelzett évtizedek szélsőséges korszakaiban (nagy ugrás, 1958–1962; kulturális forradalom, 1966–1976) sárba taposták, miközben az autonómiára vonatkozó ígéretek beváltására soha nem került sor.

* A szerző a Koppenhágai Egyetem (University of Copenhagen, Department of Cross-cultural and Regional Studies, Karen Blixen plads 8, Copenhagen 2300S, ildiko@hum.ku.dk) docense (associate professor).

1 A kutatás, amely a cikk alapját képezi, része a *Between homogenization and fragmentation: textual practices as strategies of integration and identity maintenance among the Uyghurs of Xinjiang, China (20th–21st centuries)* című kutatási programnak, amelyet a dán Velux Fonden támogat (no. 111687, 2017–2020).

2 Bovingdon, 2010; Smith Finley, 2013; Starr, 2004.

3 Mullaney, 2011.

Mao Ce-tung halála után Teng Hsziao-ping elindította Kínát a reform és a nyitás útján, ami a piacgazdaság bevezetése mellett politikai enyhülést is hozott az addig hivatalosan ugyan elismert, de a gyakorlatban legtöbbször elnyomott etnikai kisebbségek számára. Ennek jegyében a reformok korai korszakában, vagyis az 1980-as években virágzott az ujgur kultúra minden területen, beleértve a szabad anyanyelvhasználatot, az irodalmat, a folklórt, valamint a szabad vallásgyakorlást is. Az 1990-es évektől kezdtek az ujugrok kifejezést adni elégedetlenségüknek, válaszul a pekingi vezetés a korábbi engedmények korlátozását és a fokozatosan növekvő elnyomás politikáját választotta. Az ujugrok elégedetlenségének okai között ott találjuk a politikai döntéshozatalban való tényleges részvételük meg nem valószínűsítését, Hszincsiang természeti erőforrásainak az államhatalom általi kizsákmányolását, az ujugrok munkaerőpiacon való diszkriminációját, a Hszincsiang területén rendszeresen végzett atomkísérleteket és a szomszédos tartományokból való han bevándorlás fokozását. Az ujugrok szeparatista törekvéseitől való félelem, valamint egyéb kül- és belpolitikai tényezők hatására a kínai vezetés szigorú intézkedésekkel reagált, és egyre erősebben kezdte korlátozni a közelmúlt politikáját jellemző kulturális és vallási engedményeket, amit az ujugrok etnikai identitásuk elleni támadásként értelmeztek.⁴

Kutatásom kiindulópontjául az ujugroknak a szocialista Kínában elfoglalt strukturális helyzete szolgál, ami egy paradoxonra épül. Egyrészt az ujugrok etnikai kisebbségként való hivatalos elismerése jogilag területi autonómiát biztosított, a csoport kulturális fennmaradását támogató intézkedésekkel járt. Másrészt a kínai vezetés az ujgur szeparatizmustól és a szélsőséges vallási irányzattól való félelmében az ujugrokat egyre szigorúbb vallási és kulturális elnyomásnak vetette alá. Ez a folyamat 2016-ban tetőzött, amikor az ujugrokat csúcstechnológia alkalmazásával megfigyelés alá helyezték, és az összlakosság egytizedét, azaz mintegy egymillió embert politikai átnevelőtáborokba kényszerítettek, letartóztattak, illetve koholt vádak alapján elítéltek és bebörtönöztek.⁵ Ettől kezdve a támogató kisebbségi politikát immár leplezetlenül az ujugrok teljes asszimilációját célzó irányzat váltotta fel, amely bünteti a kisebbségi identitás bármilyen, az állam által nem szentesített megnyilvánulását, legyen az öltözködés, hajviselet, névadás, családi ünnepek megtartása, vallási vagy egyéb kulturális tevékenység. Az ujgur kultúra manapság megengedett megjelenési formája az állam által újradefiniált, a népzene és néptáncra redukált, hagyományos társadalmi kontextusából kiszakított folklór, ami leginkább politikai propagandacélokat szolgál.

Munkám az 1980-tól 2016-ig terjedő reformkorszakra korlátozódik, amikor az ujgur értelmiség tagjai, élve az akkor még rendelkezésükre álló mozgástérrel, aktívan művelték anyanyelvű irodalmukat és írtak saját kultúrájukról, nyelvükről, múltjukról. Érdeklődésem középpontjában a történelmi múlt kutatása áll, vagyis a reformkori ujgur helytörténet. A központi kérdésfeltevés arra vonatkozik, hogy az

4 Hszincsiang történelméhez kiváló bevezetést nyújt Millward, 2007.

5 Smith Finley, 2019.

adott politikai légkörben az ujjur értelmiség tagjai milyen narratív eszközökkel fejezték ki etnikai hovatartozásukat a közösségi múlt kutatása során.

Az ujjur helytörténetre vonatkozó kutatásaim elsősorban szöveg alapúak, bár korábbi, hosszabb távú, Dél-, illetve Kelet-Hszincsiangban végzett antropológiai terepmunkák során szerzett ismereteimre is támaszkodnak.⁶ Munkám módszertanilag a reformkorszakban publikált ujjur nyelvű szöveganyag válogatott olvasására és elemzésére épül. Az írások megjelenését a kortárs hatóságok megfelelő cenzúra mellett jóváhagyták. A szövegtörzset meglehetősen terjedelmes és nehezen lehatárolható, sok száz cikk és monográfia tartozik ebbe a kategóriába, amelyek szisztematikus rendszerezése és értékelése messze meghaladja a jelenlegi kutatás adta kereteket és lehetőségeket. A regionális és helyi történelmet tárgyaló monográfiák mellett találunk itt memoáriumokat, történelmi regényt, valamint régészeti és egyéb kulturális örökséget elemző munkát.⁷ Helytörténeti vonatkozású cikkek szép számban jelentek meg a régió történelmét tematizáló folyóiratokban, mint például a *Sindzsang Tarih Matirijalliri* (Hszincsiang Történelme), *Jeken Tarih Matirijalliri* (Járkent Történelme), *Kumul Tarih Matirijalliri* (Kumul Történelme) és számos más, ezekhez hasonló sorozatban. Annak ellenére, hogy érdeklődésem egész Hszincsiangra kiterjed, ebben a cikkben kizárólag a kelet-hszincsiangi Kumul (kínaiul: Hami) oázisról lesz szó. Szöveg alapú elemzésem mintegy kilenc hónapos terepmunkára (2006–2009) támaszkodik, ami lehetővé tette a szájhagyomány útján terjedő, a közösségi emlékezet által megőrzött ismerettöredékek gyűjtését is.⁸

Cikkem eddigi, a reformkori ujjur helytörténetre irányuló kutatásaimból ad izelítőt, a teljesség igénye nélkül. Bevezetésül röviden vázolom Kumul oázis történetét, meghatározom a helytörténet fogalmát és bemutatom a kutatás alapjául szolgáló forrásanyagot. Ezt követi a hivatalos historiográfia, a szájhagyomány és a helytörténet bonyolult kapcsolatának elemzése, ami egyúttal rávilágít a szövegtörzset tematikai sokféleségére és a narratív stratégiák változatosságára is. Az összegzés röviden vázolja a vizsgált időszakon belüli általános tendenciákat, egyúttal rámutat a tárgyalt munkák egyidejűleg kreatív és alkalmazkodó jellegére: miszerint az ujjur etnikai identitást mindvégig az adott ideológiai és törvényes paramétereken belül maradván ábrázolták.

A kelet-hszincsiangi Kumul oázis

A Kelet-Hszincsiangként ismert nagy terület, amely Kumul mellett Turfán oázisát is magában foglalja, a 9. században a mai Mongólia területéről kivándorolt, keleti török nyelvet beszélő, nomád életformát folytató, úgynevezett „régii ujjurok” új hazája

6 Lásd: Bellér-Hann–Hann, 2020.

7 Itt csak néhány példát említek mutatónak: Hämdulla, 2012; Muhämmät, 2008; Namät, 2014; Qeyyum, 2001; Su–Huang, 2001. További példákért lásd: Bellér-Hann 2016, 2019a, 2019b, 2020.

8 Megjegyzendő, hogy a Hszincsiangi ujjurok között a minket érdeklő időszakban semmilyen civil társadalmi szervezet nem működhetett, így nyomát sem leltem helytörténeti szakkörnek vagy amatőr egyesületnek. Ez a helytörténet tekintélyelvű körülmények közötti politizálásának további bizonyítéka.

lett. A hamarosan letelepedett, földművelő életmódra váltó, immár buddhista ujugrok virágzó urbánus civilizációt hoztak itt létre, amely egészen a 14. századig fennmaradt. Jelentős szerepet játszottak Hszincsiang egész területének eltörökösödésében, aminek nyelvi szubsztrátumát nem török, elsősorban indoeurópai nyelveket beszélő csoportok képezték. Ezzel a folyamattal szinte párhuzamosan zajlott a nyugat felől érkező iszlám fokozatos, évszázadokon át tartó térhódítása, s ez a korábban többféle vallással kísérletező nomád török népek vallási homogenizálódását eredményezte. A mai ujugrok bonyolult etnogenezisében egyaránt nagy szerepet játszottak a bevándorlók és az itt talált lakosság közötti vegyes házasságok, a későbbi bevándorlási hullámok, valamint a szomszédos népekkel folytatott kereskedelmi és politikai kapcsolatok. A Mongol Birodalom szétesését követően Hszincsiang népei kisebb politikai egységekbe tömörülve, egymással rivalizáló iszlám teokráciák uralma alatt álltak, majd a 17. századtól kezdve egy újabb nomád nagyhatalom, a mongol ojrátok fennhatósága alá kerültek. A 18. század közepén az egész terület a mandzsu eredetű Csing-dinasztia által kormányzott hatalmas Kínai Birodalom részévé vált.⁹

A kelet-hszincsiangi oázisok helyi, török nyelvet beszélő, muszlim uralkodói (akiket kissé anakronisztikusan ujugurnak is nevezhetnénk)¹⁰ az őket sarcoló ojrátok ellen Kínával szöveterkeztek, így a helyi politikai elit kulcsfontosságú szerepet játszott nemcsak Kumul, hanem egész Hszincsiang Kínához való csatolásában. Ennek fejében a Csing-dinasztia különleges kiváltságokkal jutalmazta kelet-hszincsiangi muszlim szövetségeseit: a helyi dinasztiki megszakítás nélkül uralkodhattak a helyi lakosság fölött, immár Csing-fennhatóság alatt. A császár címeiket adományozva nekik, beolvastotta őket a birodalmi bürokráciába. Az ily módon kettős uralomra berendezkedett kumuli és turfáni kánóságok *vang* („fejedelem”) címet viselő uralkodóinak relatív autonómiája éles ellentétben állt a dél-hszincsiangi elittel szemben alkalmazott gyakorlattal, amelyet mély bizalmatlanság jellemezett, és a helyi elit hatalomtól való megfosztását eredményezte. A Csing-dinasztia a terület meghódítása után más-más elvek szerint irányította a kelet-hszincsiangi és a dél-hszincsiangi oázisokat. A sors iróniájaként a kumuli vangok túléltek a császárság 1911-ben bekövetkezett bukását. Hanyatlásukra néhány évvel később került sor, amikor Csin Su-zsen (Jin Shuren, 1883–1941), Hszincsiang kínai kormányzója, felhagyva elődei politikájával, amely a helyi elittel való jó viszony gondos ápolását szorgalmazta, nyíltan a térség sinizálását célzó rendelkezéseket vezetett be, ami 1930-ban, a Kumuli Kánóság (1696–1930) eltörlésében tetőzött.

A 20. század első felében Kumul oázis három parasztfelkelésnek volt színtere (1907, 1912, 1931). A parasztfelkelések okai között egyaránt megtaláljuk a muszlim vangok kizsákmányoló uralmát és a kínai bevándorlás felgyorsulását, amit Hszincsiang kínai vezetősége szorgalmazott a Kínai Köztársaság időszakában (1912–1949). A harmadik, 1931-es lázadásnak különleges jelentősége lett: az ere-

9 Perdue, 2005.

10 A mongol kor után ugyanis az „ujgur” elnevezés eltűnik a forrásokból, és csak a 20. század elején nyer ismét jelentőséget. Ezekben az évszázadokban Hszincsiang török nyelvű muszlim népességét a kívülállók turki, szárt vagy csan-tou (turbán) nevekkkel illették (Rudelson, 1997. 17–45.).

detileg egy helyi konfliktusból kipattanó elégedetlenség rövid idő alatt az egész tartományra kiterjedő kínaiellenes mozgalommá terebélyesedett, és az ujugrok első, tiszavirág-életű függetlenségi kísérletében csúcsonodott ki (1933–1934).¹¹ Egy évtizeddel az ugyancsak sikertelen második függetlenségi próbálkozás után, 1949-ben Hszincsiang a Kínai Népköztársaság része lett. A kumulált múlttal foglalkozó munkákban és a szájhagyományban egyaránt központi szerepet játszik a vangdinasztia uralma és a parasztfelkelések.

Ujgur helytörténet

A helytörténet tudományos fontosságának felismeréséhez Jean-François Lyotard munkája szolgáltatta számomra az inspirációt, aki a posztmodernitás szellemében a nagy, átfogó, mindent magyarázó, úgynevezett metanarratívákkal (*grand récits*) szemben a kis narratívák (*petits récits*) előnyben részesítését hangsúlyozta.¹² Lyotard megfogalmazásában a meta- vagy mesternarratívák univerzális, összefüggő történeteket szőnek különböző történelmi eseményekből, amelyek azokat megmagyarázni látszanak, mint például a nemzeti történelem, a felvilágosodás, a marxizmus, a feminizmus, a modernitás stb. Rámutatva a metanarratívák gyenge pontjaira, Lyotard a kis narratíváknak tulajdonít nagy jelentőséget, mivel ezek képesek olyan részletek megvilágítására, amelyek elsikkadnak a metanarratívában, hozzájárulhatnak annak dekonstrukciójához, valamint különböző folyamatok, mint például a konfliktus, a közösségi elkötelezettség, a múlthoz való viszony vagy éppen a változó identitásdiskurzusok jobb megértéséhez.

A vizsgálandó anyagnak az ujgur etnikai identitást ünneplő vagy éppen újradefiniáló egyéb írásoktól való elhatárolása céljából a többféleképpen értelmezhető helytörténet fogalmát választottam. Az elhatárolás egyébként komoly nehézségekbe ütközik, mivel átfedéseket találunk a szépirodalommal (a történelmi regény nagy népszerűségnek örvend az ujugrok körében), a memoáriróval, valamint a néprajzzal és a folklórral. A helytörténet fogalmának „hely” összetevője maga is több mindent jelenthet. Utalhat a vizsgálat fókuszát képező helysége, az országnál kisebb területi egységre. Esetünkben ez lehet maga a Hszincsiang Ujgur Autonóm Terület vagy annak egy része, például egy bizonyos oázis, egy város, egy falu vagy egy földrajzi vidék. A „hely” vonatkozhat a kiválasztott területen élő és azzal azonosuló etnikai vagy a tájjal azonosított, sajátos vonásokkal asszociált csoportra is. De rendelkezhet nyelvi jelentőséggel is, amennyiben az ország hivatalos nyelve helyett elsősorban a helyi kisebbség nyelvén íródott munkákat értjük alatta. Vonatkozhat szerzőik etnikai hovatartozására, társadalmi helyzetére (a provinciálisra, szemben a fővárosi kultúrközponttal), vagy éppen szakmai felkészültségére, ami elválasztja a szakképzett specialistát a műkedvelőtől. Utalhat még arra a különbségre is, ami az indigén múltlátást megkülönbözteti a gyarmati vagy éppen nyugati

11 Forbes, 1986. 42–52.; Millward, 2007. 191–206.

12 Lyotard, 1984.

stílusú historiográfiai paradigmáktól.¹³ Ebben a cikkben a helytörténet fogalma arra a reformkorban (1980–2016), a kínai állam jogi keretei között publikált szöveggörpuszra vonatkozik, amely a nemzetállamnál kisebb, annak alárendelt területi vagy etnikai egység történelmét tárgyalja uigur nyelven, többnyire uigur szerzők tollából, uigur olvasótábor számára. Megjegyzendő, hogy a helytörténet publikált szöveggörpuszként való definiálása annyiban félrevezető, hogy elkendőzi a szájhagyomány benne játszott szerepét, amire az alábbiakban még utalni fogok.

Annak ellenére, hogy a helytörténetet gyakran elhatároljuk a szorosabb értelemben vett tudományos történetírástól, a kettő között szoros a kapcsolat, mivel a helytörténész részben ugyanazzal az alapismerettel dolgozik, mint a történész. A kínai hivatalos történetírás szakképzett történészekkel dolgozik, ám interpretációit a tudományos pártatlanság helyett a nacionalista ideológia színezi. Egy tekintélyelvű államban a bölcsészet- és a társadalomtudományok területén ideológiától mentes tudományos tevékenységre nemigen van lehetőség. Így a történelem megismerését célzó minden feldolgozás legalább annyira vonatkozik a jelenre, mint a múltra, mind a szerzők céljai, mind pedig az olvasók értelmezése szempontjából.

Az általam vizsgált munkák azt mutatják, hogy az uigur helytörténetírásban hobbi történészek mellett képzett szakemberek is részt vállalnak. A helyzetet bonnyolítja, hogy ez nem zárja ki egyidejű részvételüket a hivatalos történetírásban. A használt anyagok között komoly átfedések találhatók, az eltérés elsősorban a helytörténet szűkebb fókuszából következik, mivel a helytörténet sok olyan részlettel szolgál, ami a hivatalos történetírás makrotematikájából hiányzik. További különbség a felhasznált forrásanyag milyensége. Míg a hivatalos kínai nemzeti történetírás elsősorban levéltári anyagra támaszkodik, a helytörténeti munkák a szájhagyomány útján terjedő tudásra helyezik a hangsúlyt. Mindehhez hozzájárul még az interpretáció különbsége. Szemben a nemzeti történetírás ideológiai átitatottságával, a helytörténet nyíltabban él közvetlen erkölcsi ítélettel. A helytörténet a nehéz levegőjű politikai légkörben ugyan nem mond(hat) ellent a nemzeti történetírás hegemónikus érvelésének, de távolabb tarthatja magát annak legitimációs célzatú ideológiájától.

A kínai nemzeti történetírás részletes tárgyalására itt nincs mód. Elegendő megjegyezni, hogy Hszincsiang és az uigurok történetének viszonylatában ellentmondást nem tűrő homogenításra törekszik: a Hszincsiangra vonatkozó nyilvános dokumentumok rendszeresen hangsúlyozzák, hogy ez a hatalmas terület emberemlékezet óta Kína szerves része, figyelmen kívül hagyva a nemzetközi tudomány erre vonatkozó álláspontját, amely a Han-dinasztiától (i. e. 206 – i. sz. 220) kezdve elismeri ugyan a területen a sporadikus, ideiglenes kínai jelenlétet, de annak a kínai államhoz történő csatolását a 18. század közepére teszi. Az 1990-es évek elején még volt arra példa, hogy egy-egy uigur történész az államilag jóváhagyott történeti diskurzussal szemben olyan etnonacionalista interpretációval állt elő, amely legalább olyan mértékben megalapozatlan túlzásokra épült, mint a fent említett kínai nacionalista narratíva. Aligha meglepő, hogy ezekre a vakmerő kísérletekre a szer-

13 Jacquesson–Bellér-Hann, 2012. 244–245.

zók gyors elhallgattatása és műveik betiltása volt a válasz.¹⁴ Ennek ellenére a helytörténet – fokozódó cenzúra és öncenzúra mellett – még évtizedekig, egészen az ujgur kultúra kriminalizálásáig virágzott.

Metanarratíva helytörténeti vonatkozásban

Ahogy már utaltunk rá, a szocialista Kína a birodalmi hagyományokat ápolva történelmének minden korszakában nagy gondot fordított a történetírásra, felismerve annak legitimációs jelentőségét.¹⁵ A hivatalos történetírás állást foglal Kumul múltjának értékelésében is. Az állami ideológiát hűségesen tükrözi a két kínai történész, Szu Pej-haj (Su Beihai) és Huang Csien-hua (Huang Jianhua) eredetileg kínaiul írott, *A kumuli és turfáni ujgur vangok története* című munkája, amely 2001-ben ujgur fordításban is megjelent, ezenkívül a *Kumul megye krónikája* vonatkozó részei, ez utóbbiak 2005-ben, a Kumul Megyei Történelmi Bizottság gondozásában láttak napvilágot.¹⁶ Úgy tűnik, hogy a krónika szerzői sokat merítettek Szu és Huang művéből, továbbá levéltári dokumentumokon kívül empirikus anyaggyűjtésre is támaszkodtak.

A két hivatalos munka a kumuli vangok 233 éves uralmát a „tizenkét hegy, öt város és huszonnégy falu” fölött egyszerre értékeli pozitívan és negatívan. Egyrészt elmarasztalják az „ujgur” vangokat muszlim alattvalóik kegyetlen kizsákmányolása miatt, ugyanakkor elismerik a vangok kínai szövetségeseik iránt tanúsított megingathatatlan hűségét és katonai együttműködését. A hivatalos történészek dicsérete helyenként átcsap a kortárs, szocialista propaganda nyelvébe, például amikor a kumuli vang hatalmon maradását a „szülőháza etnikai szeparatizmussal szembeni egyesítése” érdekében tett szolgálat jutalmaként értékeli.¹⁷

A modern Kína hivatalos történészei helytörténeti vonatkozású írásaikban gyakran néznek szembe ilyen és ehhez hasonló dilemmákkal. Jó példa erre Jang Haj-jingnak (Yang Haiying) a 19. századi kínai muszlim (*huj*) felkelések ábrázolásával kapcsolatos megfigyelése: „A modern Kínában, amikor a muszlim hujok felkelését vagy a Tajping-felkelést a Csing-uralom elleni népfelkelésként tárgyalják, a Csing-adminisztrációt gyalázzák. Ezzel szemben amikor Külső-Mongóliának a Csing-dinasztiától való függetlenségi törekvéseiről írnak, a dinasztiát Kína nemzeti érdekeinek megvédéséért dicsérik. Elképesztő, hogy a kínai hatóságok milyen mértékben használják fel a Csing-dinasztiát attól függően, hogy adott körülmények között éppen milyen politikát kívánnak szolgálni vele.”¹⁸

A különbség az, hogy Kumul hivatalos történetében nem a Csing-dinasztia, hanem a helyi uralkodócsalád kerül ellentmondásos helyzetbe, ami azonban inkább kapóra jön a hivatalos történészeknek, semmint zavarba ejtené őket, hiszen ezzel a

14 Bovingdon, 2010. 27–31. Lásd még: Bovingdon, 2001, 2004.

15 Az alábbiakban tárgyaltak részletesebb elemzését lásd: Bellér-Hann 2012, 2019a.

16 Su–Huang, 2001; *Qumul wilajiti täzkirisi*, 2005.

17 Su–Huang, 2001. 23.

18 Yang, 2001. 136.

kínai uralmat legitimálhatják a kisebbségi alattvalókkal szemben. Ezt a célt szolgálja a helyi politikai elit kollaborálásának hangsúlyozása, mivel annak tagjai kérték a Kínai Birodalom segítségét a közös ellenséggel, az ojrátokkal szemben. A helyi elit önkéntes meghunyászkodása a mandzsu dinasztiával szemben követendő például szolgálhat az ujjur kisebbség számára a szocialista Kínában. Ugyanakkor a hódítás után kialakított kettős uralom keretében a helyi uralkodó osztály képviseli a „feudális elnyomókat”, ezzel mintegy mentesítve a kínai, illetve a mandzsu elitet. Ez egyúttal közvetve a helyi népesség önrendelkezésre való alkalmatlanságát is sugallja: a helyi rendszer társadalmi egyenlőtlenséghez és igazságtalansághoz vezetett, ami viszont a kínai fennhatóságot igazolja. Ebben a narratívában a vangok kizsákmányoló uralma indokolja a kánság intézményének eltörlését, ami a fent említett, 1931-ben kirobbant parasztfelkelés közvetlen kiváltó oka volt. A hivatalos történetírás hallgat a tartományi kormányzó sinizáló politikája okozta elégedetlenségről.¹⁹ Egy lélegzetvétellel csinál a vangokból bűnbakot és nemzeti hőst, akik saját felekezetű és nemzetiségű sorstársaikat ugyan elnyomták, de nagyban hozzájárultak a nemzeti (értsd: kínai) egység megteremtéséhez és megvédéséhez. Eddig a hivatalos narratíva Kumul oázis történelmének legfontosabb mozzanatairól. Most lássuk, mit mond a szájhagyomány.

Szájhagyomány

Kumulban folytatott terepmunkám során beszélgetőpartnereim gyakran fordították a szót a szocializmus előtti történelemre. Ez különösen igaz volt arra a város melletti községre, amelynek neve Seher-icsi, vagyis Belsőváros, ami a település sajátos történelméről árulkodik. Belsőváros évszázadokon keresztül a vangok rezidenciájaként és a Kumuli Kánság fővárosaként szolgált, és csak az 1950-es években, Hszincsiangnak a szocialista Kínához történő csatolása után veszítette el város státuszát, amikor faluvá minősítették. A szocialista történetírásban rendszeresen „feudális-ként” jellemzett uralom legfontosabb építészeti emlékeinek jó részét, mint például a vang palotáját, a városfal java részét és a városkapukat a kánság eltörlésekor lerombolták, ami megmaradt, annak jó részét Mao vörösgárdistái pusztították el a kulturális forradalom alatt (1966–1976). A múltira emlékeztetnek azonban az úton-útfélen még álló várfaltöredékek, egy-egy régi, elhanyagolt állapotban lévő mecset, illetve medresze. Az anyagi kultúra valóságos, valamint a közösségi emlékezetben őrzött maradványai keretül szolgálnak a szájhagyomány útján továbbadott ismerettöredékeknek. Belsőváros lakói, akik közül a legidősebbeknek személyes emlékei vannak a szocializmus előtti időszakról, szájhagyomány útján őrzik és ápolják a vangok korának emlékét. Többnyire még a fiatalok is tudják, hogy hol állt a királyi palota, a kincstár és a városkapuk.

¹⁹ Forbes, 1986. 42–52.; Millward, 2007. 190–192.

1. kép.
A kumuli mauzóleum

2. kép.
A wangok palotájának
(re)konstrukciója

A község és a mai város határát jelző út mentén két nagyszabású épületcsoport emlékeztet a wangok több száz éves uralmára.²⁰ Az egyik a wangok temetkezési helyeül szolgáló mauzóleumkomplexum, mely a 19. században épült, és a szocializmus idején múzeumként használják (1. kép). Mintegy kétszáz méterrel odébb látható az ugyancsak jelentős területet elfoglaló, nemrég emelt épület, a wangok palotájának rekonstruált mása (2. kép), amit eredeti helyszínétől mintegy fél kilométerre húztak fel, és amely Disneyland-jellegével a belföldi turizmust szolgálja. A wangok temetkezési helyének a helyi lakosság szakrális jelentőséget tulajdonít, egyrészt mert a halottak lelkének tisztelete a népi vallás alapját alkotja, másrészt mert itt található Kumul legnagyobb dzsámija is, amelyet terepmunkám idején a kumuli ujugrok a hatóság engedélyével a két nagy iszlám ünnepen eredeti céljának megfelelően használtak.²¹ Ugyanakkor a rekonstruált palotát nem veszik komolyan, nemcsak azért, mert nem az eredeti helyén áll, hanem azért sem, mert az ujugrok történelmi csúsztatásnak tartják az épület kínaias jellegét.²² Megjegyzendő még, hogy a palotamúzeum és az azzal szemben újonnan épített további két kulturális

20 Terepmunkám idején a wangok leszármazottai egyszerű falusi gazdálkodókként éltek a közösségben.

21 Ez volt a helyzet 2013-ban, utolsó kumuli látogatásomkor. Arról, hogy a 2010-es évek közepe óta mi történt, nincs információ.

22 A kritika csak részben helytálló, mivel a palota 20. század eleji kinézetéről korabeli fényképek is rendelkezésre állnak.

létesítmény felépítésének előfeltétele a legnagyobb kumuli uigur temető nagy részének ledózerolása volt.²³

Beszélgetéseink során a helyiek gyakran emlegették a szocializmus előtti múltat, többnyire apró, töredékes utalások, nem pedig összefüggő, kerek történetek formájában. Az egyéni véleményeket a vangok uralmáról általában, vagy konkrétan az utolsó, mintegy ötven éven át hatalmon lévő Sáh Mehszúd vangról egymással ellentétes értékítéletek jellemelik. A pozitív vélemények elsősorban a vang bőkezűségét hangsúlyozták. Néhányan tudni vélték, hogy a palota mely ablakában állt a vang a pénteki imádság után, ahonnan jól láthatta szükségét szenvedő alattvalóit, akik kéréseiket feltüntető táblákat tartottak a magasba. Ezen hagyomány szerint a vang az özvegyek, árvák, betegek és szegények megsegítésére egy-egy zsák gabonát vagy egy birkát küldött szolgálóival. Többen emlegették a vangnak azt a jó szokását, hogy gyakran járt alattvalói között álruhában, hogy így első kézből értesüljön az őket ért igazságtalanságokról. Ebben könnyű felismerni a „jó uralkodó” toposzát, amelyre számos példát találunk a legkülönbözőbb kulturális környezetben, Hárún al-Rasídtól az igazságos Mátyás királyig. Sokan további pozitív jellemvonásként emlegették a muszlim vang vallási buzgóságát.

Ezzel szemben a negatív képet festők a vangok kizsákmányoló gazdasági uralmát, erkölcsi hibáit és politikai túlkapásait hangsúlyozták, rámutatva, hogy az ellenszegülőket száműzték, börtönre vagy éppen kényszermunkára ítélték. Sokan azt is tudni vélték, hogy a péntekenként az ablakban álldogáló vang az arra járó muszlim lányok és asszonyok legcsinosabbját választotta ki személye körüli szolgálatra, s ez a gyakorlat egész családokat tett tönkre. Megfigyelésem szerint a vangok jó kormányzatát dicsérő vélemények olyan emberektől származtak, akiknek felmenői vagy maguk is az arisztokráciához tartoztak, vagy a vang és családja közvetlen közelében teljesítettek bizalmi szolgálatot, például testőrként vagy dajkaként. Azok azonban, akiknek elődei inkább adófizető földművesek vagy mesteremberek voltak, a vangok uralmát feudális kizsákmányolásként marasztalták el.

A helytörténet a nacionalista történetírás és a szájhagyomány között

Gardner Bovingdon amerikai történész a hszincsiangi ujugurok történetével foglalkozó modern szocialista történetírást hivatalos (kínai) nacionalista és rövid életű, nagyon gyorsan betiltott etnonacionalista irányzatra osztotta.²⁴ Mihelyt azonban az általános hszincsiangi, illetve uigur történelem helyett kisebb földrajzi egységekre irányítjuk figyelmünket, valamivel bonyolultabbá válik a helyzet.

A hivatalos, nemzeti ideológiával átítatott történetírás és a szájhagyomány töredékes tanúvallomása között foglal helyet a helytörténeti publikációk kategóriája. A helytörténet köztes volta e két kategória között jól látható mind szerzőik, mind forrásaik, mind a közölt tudásanyag tekintetében. Szerzőik soraiban találunk mű-

23 Bellér-Hann, 2014.

24 Bovingdon, 2004.

kedvelő és szakképzett történészeket, közülük néhányan részt vesznek a metanarratíva konstruálásában is. Írásaikat elsősorban néprajzi, folklorisztikai vagy éppen nyelvjáráskutató terepmunka során gyűjtött szájhagyományra alapozzák (eredményeik egy része utat talál a hivatalos narratívákba is), de nem zárkoznak el az állam által szentesített múltábrázolás levéltári forrásokra támaszkodó feldolgozásainak használatától sem. A rendszeres, szigorú ellenőrzés miatt nem mondanak ellent a hivatalos ideológia tanainak, azonban kreatívan szelektálnak a rendelkezésre álló tudásanyagból, illetve gyakran bővítik azt, éppen az empirikus adatgyűjtést használva alapul, ezáltal a hangsúlyt finoman másfelé csúsztatva, új, alternatív interpretációk lehetőségét sugallva a sorok között olvasni tudó olvasónak. Ezt a stratégiát szemlélteti a következő példa.

Egy 1997-ben megjelent cikk ujgur történész szerzője, Oszmán Tömür az 1931-es kumuli parasztfelkelés okaira keres választ.²⁵ Mint már említettük, a felkelésnek különleges jelentősége volt egész Hszincsiang történetében, mivel közvetve a hszincsiangi ujugrok első függetlenségi kísérletéhez vezető eseménysorozat kiindulópontjával szolgált. Cikke elején a szerző kötelességtudóan idézi az államilag szentesített mesternarratívát, amely szerint a lázadás szép példája a népnek az elnyomással szembeni felkelésére. Ezt követően részletezi az utolsó vang fiának (egyébként történetileg jól dokumentált) erkölcstelen viselkedését és hatalmával való vérlázító visszaélését. Ezt követően azonban figyelmét az akkoriban egész Hszincsiang felett uralkodó kínai kormányzó, Csin Su-zsen cselekedeteinek szenteli. Az ő nevéhez fűződik a Kumuli Kánság eltörlése, ami mögött a cikk szerint a vangok vagyonának megszerzésére irányuló vágya állt. Csin Su-zsen politikájának fontos része volt a helyi kisebbségekkel szembeni gazdasági diszkrimináció, ami a szomszédos tartományokból Hszincsiangba bevándorló han földművelők malmára hajtotta a vizet. A szerző részletesen elemzi a helyi ujugrok és a han bevándorlók közötti, a természetes erőforrásokért folytatott rivalizálásból eredő konfliktust éppúgy, mint a kulturális és vallási különbségekből adódó összeütközéseket. Sok problémát okozott például, hogy a kínai telepések gyakran ujgur muszlim nőt kívántak feleségül venni.

Tömür cikke tipikus mind a történelmi események kommentálásának módja szempontjából, mind pedig abban a tekintetben, hogy gazdag a javarészt helyi szájhagyományon alapuló részletekben. Az államilag meghatározott mesternarratíva mindössze bevezetésül szolgál. A helytörténet sehol nem tagadja annak a vangokat elmarasztaló tézisét, ugyanakkor részletesen és határozottan kritizálja a kínai kormányzót, rámutatva a tartomány sinizálását célzó politikájára.

25 Tömür, 1997.

A metanarratíva ellentmondásai és a helyi viszonyokra való alkalmazása

Közismert tény, hogy a helytörténet nem esik, nem eshet egybe az államilag jóváhagyott történetírással. Ennek egyik nyilvánvaló oka a választott tematika léptéke, bár előfordul, hogy egy kisebb területi egység, esetünkben egy oázis történetét a nemzeti történelem szempontjából tárgyalják. Ugyanakkor egy tekintélyvel rendelkező rendszerben, amilyen Kína is, a helytörténet nem mondhat ellent a hivatalos történetírásnak, már csak az állandó cenzúra miatt sem. Így felmerül a kérdés, milyen témákat tárgyaltak, miképpen manővereztek a reformkorszakban a történelem iránt érdeklődő ujjur értelmiség tagjai, akik a *mincu* elismertségének jegyében etnikai csoportjuk sajátosságait kultiválták, miközben alkalmazkodtak a hivatalos történetírás homogenizáló elvárásaihoz. Annyi bizonyos, hogy tevékenységüket a reformkorszak nagy részére jellemző kettősség tette lehetővé, ami nemcsak az államvezetésnek bizonyos kisebbségekkel szembeni kétértelmű hozzáállásában, hanem a kínai historiográfia legitimitációt célzó ideológiájában fellelhető belső ellentmondásokban is megnyilvánult.

A szocialista korszakban a helytörténet óhatatlanul a nemzeti historiográfia keretrendszerében foglal helyet, annak ismerete nélkül tehát aligha értelmezhető. Peter Perdue amerikai történész, a kínai történelem kiváló ismerője rámutatott, hogy milyen ellentmondásokba ütközik a Kínai Népköztársaság önmaga legitimálása során. Perdue taxonómiájából itt csak azon két elem ismertetésére szorítkozom, amelyek a kumulatív helytörténet szempontjából különösen fontosak. Ezek egyike a „győzelmi diskurzus”, ami a birodalmi múlt dicsőítését jelenti. A másik a „forradalmi diskurzus”, ami a kizsákmányoltak harcát hangsúlyozza elnyomóikkal szemben. Noha a modern kínai állam egyszerre alkalmazza ezt a két diskurzust, ezek komoly ellentmondásban állnak egymással. A győzelmi diskurzus alapját az képezi, hogy a szocialista állam a Csing Birodalom területi örökösének tekinti önmagát. A Csing-dinasztiától örökölt területek – amelyekhez a mandzsu dinasztia által meghódított Hszincsiang is hozzátartozik – együttesen alkotják a modern Kína nemzeti egységének alapját, ami pedig a birodalmi múlt felmagasztalását igényli. A forradalmi diskurzus a Kínai Kommunista Párt uralmát legitimálja, miközben elmarasztalja a népet kizsákmányoló, feudális Csing-dinasztia elnyomását.²⁶

Mi történik az államilag megkövetelt, nemzeti narratíva tanaival, amikor a helytörténet viszonyaira alkalmazzák azokat? A kínai hegemonia legitimálása érdekében kialakított, egymással elvben nem összeegyeztethető – szocialista, illetve nacionalista elveken alapuló – tézisek újabb ellentmondást produkálnak. Ezek szerint 1949-et, vagyis a szocializmust megelőző időszakban a kumulatív vang feudális kizsákmányolásnak vetette alá a helyi lakosságot, azaz saját hittestvéreit. Ugyanakkor a 18. század közepétől kezdve a vang dinasztiája szoros katonai és politikai szövetséget kötött a Csing-dinasztiával, ami elősegítette Hszincsiang Kína általi meghódítását, és ily módon hozzájárult Kína területi és nemzeti egységének megteremtéséhez is.

²⁶ Perdue, 2010.

Amíg a nemzeti metanarratívában a Csing-dinasztia játszik ellentmondásos szerepet, a nemzeti metanarratíva helytörténetre való alkalmazásakor a vangdinasztia kerül kettős megítélésbe. Lojalitását feldicséri, a feudális elnyomást azonban elítéli az állami történetírás. Mindez kiválóan alkalmas Hszincsiang kínai uralom alatt állásának legitimálására. Egyrészt mert a helyi elit kollaborálása a hódítás idején egyúttal a muszlim kisebbség önkéntes behódolásának példaképeül szolgál, másrészt a hittestvéreik elnyomása azt bizonyítja: a helyi elit képtelen volt az igazságos kormányzásra, így utóbbi azt mutatja: szükség volt az idegen uralomra. Ez a kettős logika lehetővé teszi, hogy a modern kínai állam elkerülje a feudális kizsákmányolást, valamint a kolonializmus vádját, a helyi politikai elitben keresve a bűnbakot.

A szájhagyomány és a hivatalos nemzeti narratíva közös vonása az értékítéletek ellentmondást nem tűrő hangsúlyozása. Részleges egybeesést látunk a kettő között annyiban, amennyiben a szájhagyomány negatív véleményei összecsengenek a hivatalos metanarratíva kizsákmányolástoposzával, helyenként ennek erősen politikai színezetű nyelvezetét is visszhangozva. Komoly eltérést tapasztalunk azonban a nacionalista történetírás és a szájhagyomány pozitív ítéletében: az utóbbi a vang jó kormányzását, hitbuzgóságát, illetve az azzal járó vallásszabadságot dicséri, miközben a hivatalos történetírás a kínai császár iránt tanúsított lojalitást emeli ki, amellyel a kumulí vangok elősegítették a szülőhaza egységének megteremtését és stabilitásának fenntartását.

Annak ellenére, hogy az ujgur szájhagyomány a vangkorszak megítélését illetően erősen polarizált, abban egységes, hogy nemigen utal sem a Csing-fennhatóságra, sem a helyi elit alárendeltségére, továbbá hallgat a vangdinasztia Hszincsiang idegen, azaz kínai uralom alá kerülésében játszott történelmi szerepéről. Ez a kihagyásos stratégia, amit nevezhetünk közösségi amnéziának is, a vangok uralmát az ujgur önrendelkezés példájának állítja be; még azok a narratívák is, amelyek a vangokat saját népük kizsákmányolásával és elnyomásával vádolják.

A helyi muszlim uralkodóház tartós hatalmának hangsúlyozása hallgatólagosan az ujugrok jövőbeli önrendelkezésének lehetőségét sugallja. A vangok korszakára jellemző vallásszabadság kiemelése (ami az iszlámon alapuló, teokratikus berendezkedésű államban igazán nem meglepő) a terepmunka idején rohamosan erősödő vallási-politikai nyomás összefüggésében nyer jelentőséget. Az állami támogatást élvező hivatalos történelmi metanarratíva vezérmotívumának, a kumulí vangok és a Kínai Birodalom politikai és katonai kollaborációjának a szájhagyományba való beillesztése az ujuguroknak önmagukról mint egységes, erkölcsileg feddhetetlen etnikai csoportról alkotott elképzelését torzította volna. Ez a beismerés nemcsak az önrendelkezés történeti modelljét zavarta volna, hanem kényelmetlen kérdéseket vetett fel a függetlenség elvesztésében a helyi elitre háruló felelősségről.

Végeredményben mind a mesternarratíva, mind a szájhagyomány nagy hangsúlyt fektet az etnikai dimenzióra, amelynek a reformkorszakban játszott jelentőségét a kortárs tudományos szakirodalom is hangsúlyozza. A hivatalos, államilag szentesített történetírás csakúgy, mint az alulról, informálisan konstruált variációk legitimációs eszközként használják a múltat különféle céljaik elérése érdekében, s a megközelítések híven tükrözik a jelenlegi konfliktus lényegét. Ennek egyik sarkala-

tos pontja, hogy a szocialista Kína önmagát a Csing Birodalom által megszerzett területek örökösének tekinti. A hivatalos történetírás Kína hegemoniájának legitim voltát hangsúlyozza, a legitimitás pedig egyszerre támaszkodik a helyi elit együttműködésére, valamint a helyi elit igazságtalan kormányzására (kizsákmányolás). Ezzel szemben az ujjur szájhagyomány az önrendelkezés előképét állítja központba. Az ujjur helytörténészek abban a mozgástérben manővereztek, amelynek paramétereit a metanarratíva helyenként egymásnak ellentmondó diskurzusai adják. A forradalmi diskurzus különösen alkalmasnak bizonyult arra, hogy az ujjurok alárendeltségének az állami ideológia által támogatott formában adjon hangot, így nem véletlen, hogy a helyi parasztfelkelések tárgyalása a helytörténet egyik kedvenc témája volt.²⁷

Egy életrajzi lexikon

A helytörténet, a nemzeti történetírás, valamint a szájhagyomány bonyolult kapcsolatát és az ujjur helytörténet módszertani találékonyosságát számos cikk és monográfia feldolgozta. Az alábbiakban ezek közül mutatok be ízelítőül egyetlen publikációt, amely helyi hírességek életrajzával foglalkozik.

A reformkori ujjur helytörténeti munkák között több kötetet találunk, amelyek egy kisebb vagy nagyobb területi egység híres (és néha hírhedt) történelmi alakjainak életét foglalják össze. Ezek az életrajzi lexikonok a fontosnak tartott személyek életútját ismertetik egy-két oldalas cikkekben. A régmúltra utaló életrajzok rövidebbek és töredékesebbek, a közelmúltra vonatkozók jóval hosszabbak és részletesebbek. A szerzők kizárólag már nem élő személyek biográfiájának közlésére szorítkoznak. A források és a közölt információ közötti kapcsolatot nem tüntetik fel, de többnyire felsorolják a legfontosabb írott forrásokat, és az empirikus adatgyűjtésről (szájhagyomány, interjúk) is tesznek említést. Ez jellemzi Ehmet Hemdulla 2012-ben megjelent *Kumul történelmi személyiségei* című munkáját is.²⁸ Az írott források felsorolása után a szerző 62 személyt nevez meg, akikről személyes beszélgetések során adatot gyűjtött.²⁹ A mintegy 200 életrajz többsége olyan érdemes személyiségeket (túlnyomórészt férfiakat) mutat be, akik fontos szerepet játszottak Kumul múltjában, és akiknek élete követendő példaként állítható a jelen fiataljai elé. A szerző tíz fejezetre osztja az életrajzokat: 1. tudósok, kalligráfusok, fordítók; 2. hivatalos személyek, hivatalnokok; 3. pedagógusok; 4. vallási tisztségviselők; 5. népi hősök; 6. gyógyítók; 7. kereskedők; 8. kézművesek; 9. népművészek; 10. Kumulból elszármazott híres emberek és utódaik.

Tanulmányomban a helyi taxonómiából mindössze négy kategóriát választottam részletesebb tárgyalásra. A népi hősöket, mert ők természetüknél fogva példaképpül szolgálnak, és könnyedén kapcsolhatók a forradalmi diskurzushoz. A hivatalos

27 Vö. Bellér-Hann, 2016.

28 Hämdulla, 2012. Az itt bemutatott anyag részletesebb tárgyalása: Bellér-Hann, 2019b.

29 Hämdulla, 2012. 349–350.

személyek alatt a szerző többnyire a már korábban említett vangdinasztia tagjait mutatja be, akiknek évszázados jelentőségét az oázis történelmében már elemeztük. A kereskedők azért érdekesek, mert a hagyományos politikátörténetből általában ki-maradnak, de tevékenységük mindig nagy hatással volt a helyi gazdaságra, beleértve a reformkorszakra jellemző piacgazdaságot. A vallási tisztségviselők értékelése azért lényeges, mert az iszlám, mint az ujgur kulturális identitás és erkölcs forrása, mind a mai napig megőrizte jelentőségét. Elemzésem célja, hogy bemutassam, miként szólnak a történelmi életutak a jelenhez, és hogyan jellemzik egy-egy csoportnak a társadalmi normákhoz, illetve a társadalmi változáshoz való viszonyát.

Mivel a szerző a példamutatást tűzte ki céljául, nem meglepő, hogy műve tele van erkölcsi ítéletekkel, ezek megoszlása azonban a fejezetek között nem egyenletes. Az egyes vangok életrajza általában semleges hangnemben íródik. Köztudott viszont, hogy a vangok némelyike kegyetlenségéről és erkölcstelenségéről volt híres. A túlkapásokat a szerző ugyan nem hallgatja el, de a személyes visszaélések mellett sort kerít egyes vangok érdemeinek megemlítésére is, mint például az ellenséggel való harcokban való részvétel, a félsivatagos föld művelésre alkalmassá tétele, vallásos intézmények alapítása és építése, a szegények segítése, vagy éppen a Csing-dinasztiának nyújtott segítség. Jó példa erre Kumul egyetlen uralkodónője, Mihribán régens, aki a 19. században sok jót tett az oázis felvirágoztatásáért és a szegények megsegítéséért.³⁰ A szerző azonban még az ő esetében is ragaszkodik a tárgyilagos hangnemhez, megelégszik azzal, hogy Mihribánt mindössze szorgalmasként jellemzi. Az életrajzok semleges hangvétele nem hallgatja el a hivatali visszaéléseket és a személyes jellemhibákat, mégis azt sugallja, hogy a magas rangú tisztségviselők, pontosabban az uralkodók érdeme a jó kormányzáshoz szükséges feladatok ellátásában áll. Kötelességük teljesítése, vagyis az igazságos uralkodás megvalósítása a fennálló társadalmi rend és normatív értékrendszer megerősítését szolgálja.³¹

Ennek ellentéte a rossz kormányzás, s ebben nemcsak egy-egy muszlim uralkodó, hanem idegen hatalmak is bűnösnek bizonyultak, így például a mongol ojrátok a 18. században vagy a 20. század első felében a Hszincsiangot hatalmukban tartó kínai katonai parancsnokok. A rossz kormányzás elleni fellépést példázák az ujgur népi hősök többnyire szájhagyományon alapuló életrajzai, amelyek középpontjában a társadalmi igazságosságért folytatott küzdelem áll. Ezek a történetek a hősök rendkívüli személyes tulajdonságait hangsúlyozzák számtalan pozitív jelző segítségével: a jó tulajdonságokkal a hősök a közösséget szolgálják, bátrak, intelligensek, erős akaratúak, határozottak stb. A társadalmi igazságosságért folyó harc során alapjaiban támadják a fennálló társadalmi rendet, vagy legalábbis kétségbe vonják annak értékrendjét. Szemben a magas rangú tisztségviselőkkel, akik a társadalmi rend oszlopai, a népi hős kategóriája a fennálló rendszer megkérdőjelezésén alapul. A hős rendkívüli kihívásoknak néz elébe, ezek pedig különleges

30 Uo. 80–83.

31 Uo. 56–93.

tulajdonságokat igényelnek. Ezeket mindig közössége szolgálatába állítja, amelynek érdeke a normatív értékrendszer gyökeres megváltoztatása.³²

A kereskedők kivétel nélkül pozitív figurák, akikben egyesül a személyes tehetség a közösségük iránti elkötelezettséggel. Vallási odaadásuk bőkezűséggel párosul, ami a szegények és a szükségét szenvedők megsegítésére irányul. Ez a gyógyító bőkezűség többnyire a fennálló társadalmi rend stabilitását hivatott szolgálni, ugyanakkor az itt bemutatott kereskedők nem kerékkötői a társadalmi változásnak. Külföldi utazásaik – főképpen mekkai zarándokútjuk – során a 20. század első felében a nyugati muszlim világban végbemenő modernizációs folyamatok láttán ösztönzést kaptak szülőföldjük viszonyainak, elsősorban a hagyományos oktatási rendszernek a megreformálásához. Függetlenül attól, hogy némelyikük szimpatizált a kumuli parasztfelkelésekkel, a társadalmi változást többnyire nem radikális módszerekkel, hanem fokozatosan, óvatosan kívánták elérni. A kommunisták hatalomra kerülése utáni években a gazdag és jómódú kereskedőket mint a nép elnyomóit meghurcolták, vagyonukat elkobozták. Az életrajzok személyes jó tulajdonságaikat hangsúlyozzák, hogy elfeledtessék a szocializmus idején a korábbi időkben folytatott kizsákmányoló tevékenységük miatt rájuk süttött stigmát. Reformokat igenlő beállításuk ugyanakkor egybeesik az 1978 utáni reformkorszak szellemével is, amely – szemben a szocialista ideológiával – felkarolja a profitorientált vállalkozókat.³³

A vallási tisztségviselők jellemzése komoly átfedéseket mutat a kereskedőkével. Jóllehet a szocializmus előtti időszakban többnyire jelentős társadalmi tekintélynek örvendtek, és érdekükben állt a társadalmi rend fenntartása, az életrajzok őket is az oktatási reform és a haladás harcosaiként jellemzik. Azok közülük, akik megélték a szocialista átalakulást, mindent megtettek, hogy alkalmazkodjanak a megváltozott körülményekhez. Többségük áldozatul esett az 1950-es évek végére, majd a kulturális forradalomra jellemző politikai üldöztetéseknek, de a reformkor kezdetén rehabilitálták, és magas szintű politikai és állami ellenőrzés alatt álló vallási intézményekben alkalmazták őket. Többségük elfogadta a változások hozta kihívásokat és legjobb tudása szerint igyekezett alkalmazkodni a gyökeresen megváltozott körülményekhez. Szemben a kereskedőkével, életrajzaik nemigen foglalkoznak egyéni érdemeikkel. Az a néhány melléknév, amit velük kapcsolatban használ a szerző, a nép és az oktatás iránti odaadásukra utal. Életútjuk legfontosabb közös nevezője a reformszocialista politikai és vallásos bürokráciába való beilleszkedésük. Ezek az életrajzok a túlélés, az alkalmazkodás és az integráció tanmeséi egy olyan társadalmi csoportról, mely strukturális hátrányokkal indulva egy új normatív rendszer kialakításában vesz részt. Személyes tulajdonságaik helyett sokkal fontosabb, hogy új, pozitív mintát teremtsenek a fennálló rendszerhez való alkalmazkodás és sikeres beilleszkedés érdekében.³⁴

32 Uo. 149–209.

33 Uo. 233–258.

34 Uo. 127–148.

A kiragadott részletek jól mutatják, hogy a helyi történelem a követendő példák perspektívájából miként szól egyidejűleg a múltról és a jelenről, miben látja az igazságos kormányzás érdemeit, és milyen viselkedési mintákat állít a változó társadalmi körülmények között a különböző társadalmi csoportok elé. Az árnyalt és kreatív írásmód árnyalt és kreatív értelmezést igényel.

Összegzés: a reformkori ujgur helytörténet

A helytörténet jelentőségének megítéléséhez a tematikai sokféleség áttekintésén kívül fontos lenne a szerzőkkel elbeszélgetni és az olvasók interpretációjába is bepillantást nyerni. A recepció szisztematikus kutatása a Hszincsiangban jelenleg uralkodó körülmények miatt lehetetlen. Az azonban bizonyos, hogy a jelenlegi politikai légkörben a hivatalos történetírás – tankönyvként, akár a politikai nevelésben felhasználva, akár egyéb formában – teljesen elvesztette szavahihetőségét. Ezzel párhuzamosan növekedett az alternatív ismeretforrások, vagyis a történelmi regények és az általam helytörténetnek nevezett írások iránti érdeklődés. Annak ellenére, hogy az igényesebb történeti publikációk nem mindenkire jutnak el, sok középiskolát végzett ember otthonában megtalálhatók voltak, és a bennük foglalt ismeretanyag egy része informális, baráti beszélgetések során legalább részben eljutott azokhoz is, akik maguk nem feltétlenül olvasták a helytörténeti munkákat.

Ahogy már említettem, a reformkori helytörténetírás értékelésének alapját a publikált szövegek képezik. A kutatás eddigi eredményei az idevonatkozó publikációk léptéki és tartalmi változását mutatják. A reformkorszak kezdetén az ujgur helytörténészek szívesen írtak Hszincsiang, illetve az ujugrok múltjáról. Az 1990-es évek elejétől fokozatosan tapasztaljuk a tárgyalt térség szűkülését: a szerzők az ujgur múlt helyett egy oázis, egy város vagy egy kisebb tájegység történetére kezdtek koncentrálni, talán hogy elkerüljék az etnonacionalizmus, illetve az ujgur szeparatizmus gyanúját. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető az empirikus, terepmunka során szerzett, a közösségben szájhagyomány útján továbbadott ismeretek egyre tudatosabb használata a levéltári forrásokkal szemben. Ennek természetes kísérőjelensége a műfajkeveredés gyakoribbá válása, ami elsősorban az etnográfia és a társadalomtörténet irányába történő eltolódásban mutatkozik meg. Etnográfiai elemek ugyan a kezdetektől fogva jelen voltak a helytörténetben, a helyi szokások, az életciklus-rituálék és egyéb hagyományok idővel egyre nagyobb szerephez jutottak.³⁵

A hivatalos retorikában az iszlám fokozatos, diskurzív társítása a szeparatista törekvésekkel a helytörténetben a vallási vonatkozású tartalmak szemmel látható redukálását, illetve azoknak helyi gyermekjátékokként vagy éppen sporthagyományokként történő beállítását eredményezte. A kezdeti engedékeny légkörben a szerzők csak helyi-közzel elejtett tömondatokkal tettek eleget a kortárs politika ideológiai elvárásainak. A megfelelési kényszer azonban az idő teltével egyre erősödött, és egy-egy késői, 2010 utáni publikációban szinte minden oldalon jelen

35 Például: Mätqasim, 2011.

lévő, erős politikai propagandába csapott át.³⁶ A növekvő bizonytalanságot mutatja az a tendencia is, amely szerint a reformkorszak elejéhez képest a politikai megszorítások idején egyre több szerző próbált távolságot teremteni önmaga és munkája között azáltal, hogy nem szerzőként, hanem szerkesztőként tünteti fel magát.

Cikkem célja annak érzékeltetése, hogy a reformkorszakban, vagyis az 1980–2016 közötti időszakban a hszincsiangi ujgur értelmiség történelmi ismeret-terjesztő tevékenységet folytató tagjai miképp tettek eleget annak az egyszerre jelentkező két elvárásnak, amely egyrészt etnikai csoportjuk múltjának és kultúrájának ápolását kívánta meg tőlük, másrészt a kultúra ápolásának törvényben biztosított feltételeit ideológiai megkötésekkel korlátozta. Tanulmányomban egyetlen oázis helytörténeti munkáiba nyújtottam betekintést, bemutatva a helytörténet, a szájhagyomány és a nemzeti, az állam által jóváhagyott hivatalos historiográfia bonyolult összefüggéseit és belső ellentmondásait, illetve következetlenségeit. A kiemelt példák jól mutatják a helytörténetnek azt a képességét, hogy a jelenhez is szóljon. Az ujgur szerzők etnikai csoportjuk történelméről írva feltérképezték a jelen, illetve a jövő adta feladatokat és lehetőségeket is. Mivel a szerzők mindvégig az ellentmondást nem tűrő ideológiai kereteken belül maradván vetették be kreatív narratív eszközeiket, ez a szövegtörzset inkább az alkalmazkodás, az integrálódásra való törekvés, nem pedig az ellenállás irodalmának tekintendő. Ennek fényében különösen szomorú, hogy az állami erőszak 2014-ben kezdődött eszkalációja és 2016–2017-re tehető drámai tetőzése eredményeként a hszincsiangi ujgur értelmiség helyi ismeretgyűjtő és -terjesztő munkássága 2016-ban véget ért. A kínai állam által meghatározott jogi kereteken belül tevékenykedő ujgur értelmiséget elhallgattatták. Nem tudhatjuk, írástudói mikor jutnak újra szóhoz. Akármikor és akármilyen formában kerül majd erre sor, annyi bizonyos, hogy írásaik paradigmaváltással fogják jelezni a jelenlegi helyzet okozta törést.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Bellér-Hann

2012 Bellér-Hann, Ildikó: Feudal Villains or just Rulers? The Contestation of Historical Narratives in Eastern Xinjiang. In: *Central Asian Survey*, 31. (2012) 3. sz. 311–325. [*Local History as an Identity Discipline* című tematikus szám. Eds.: Jacquesson, Svetlana – Bellér-Hann, Ildikó.] DOI: <https://doi.org/10.1080/02634937.2012.723417>.

2014 Bellér-Hann, Ildikó: The Bulldozer State: Chinese Socialist Development in Xinjiang. In: *Ethnographies of the State in Central Asia: Performing Politics*. Eds.: Reeves, Madeleine – Rasanayagam, Johan – Beyer, Judith. Bloomington, 2014. 262–289.

2016 Bellér-Hann, Ildikó: Oasis History in Eastern Xinjiang: A Contested Field. In: *History Making in Central and Northern Eurasia: Contemporary Actors and Practices*. Ed.: Jacquesson, Svetlana. Wiesbaden, 2016. 79–99.

36 Például: Yasin-Ämät, 2015.

2019a Bellér-Hann, Ildikó: Islam, Legitimation, Identity: Uyghur Historical Narratives from Eastern Xinjiang. In: *Muslim Minorities in Modern Times*. Ed.: Friedmann, Yohanan. Jerusalem, 2019. 38–68.

2019b Bellér-Hann, Ildikó: Setting an Example: Narrative Strategies and Values in the Shaping of Local History in Xinjiang. In: *Aus den Tiefenschichten der Texte. Beiträge zur turko-iranischen Welt von der Islamisierung bis zur Gegenwart*. Hrsg. v. Purnakcheband, Nader – Saalfeld, Florian. Wiesbaden, 2019. 293–311.

2020 Bellér-Hann, Ildikó: From Voice to Silence: The Shrinking Space for Uyghur Narratives of Belonging in Reform China. In: *Asian Ethnicity*. [Megjelenés előtt a *Voiced and Voiceless in Xinjiang: Minorities, Elites and Narrative Construction* című tematikus számban, 2021. Eds.: Bellér-Hann, Ildikó – Mirsultan, Aysima – Steenberg, Rune.] on-line: DOI: 10.1080/14631369.2020.1781532.

Bellér-Hann–Hann

2020 Bellér-Hann, Ildikó – Hann, Chris: *The Great Dispossession: Uyghurs between Civilizations*. Berlin, 2020.

Bovingdon

2001 Bovingdon, Gardner: The History of the History of Xinjiang. In: *Twentieth Century China*, 26. (2001) 1. sz. 95–139.

2004 Bovingdon, Gardner (with contributions by Nabijan Tursun): Contested Histories. In: *Xinjiang, China's Muslim Borderland*. Ed.: Starr, Frederick S. Armonk, 2004. 353–374.

2010 Bovingdon, Gardner: *The Uyghurs: Strangers in Their Own Land*. New York, 2010.

Forbes

1986 Forbes, Andrew W. D.: *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A Political History of Republican Sinkiang 1911–1949*. Cambridge, 1986.

Hämdulla

2012 Hämdulla, Ä.: *Qomul tarikhida ötkän shäkhslär* [Kumul történelmi személyiségei]. Beijing, 2012.

Jacquesson–Bellér-Hann

2012 Jacquesson, Svetlana – Bellér-Hann, Ildikó: Introduction. In: *Central Asian Survey*, 31. (2012) 3. sz. 239–249. DOI: <https://doi.org/10.1080/02634937.2012.728843>.

Lytard

1984 Lyotard, Jean-François: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester, 1984.

Mätqasim

2011 Mätqasim, Mättursun: *Tarimdiki mädäniyät arili* [A civilizáció szigete a Tarim-medencében]. Ürümchi, 2011.

Millward

2007 Millward, James: *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*. London, 2007.

Muhämmät

2008 Muhämmät, Adil: *Qädimki Qumul* [A régi Kumul]. Ürümchi, 2008.

Mullaney

2011 Mullaney, Thomas S.: *Coming to Terms with the Nation: Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley, 2011.

Namät

2014 Namät, Imam: *Tinimsiz hayat (äslimä)* [Nyugtalan élet. Memoár]. Ürümchi, 2014.

Perdue

2005 Perdue, Peter: *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia*. Cambridge, Mass., 2005.

2010 Perdue, Peter: War Qing-China ein koloniales Empire? In: *Kolonialgeschichten. Regionale Perspektiven auf ein globales Phänomen*. Hrsg. v. Kaft, Claudia – Lüdtke, Alf – Martschukat, Jürgen. Frankfurt–New York, 2010. 259–281.

Qeyyum

2001 Qeyyum, Ablim: *Turpan yadikarlıqliri* [Turfán műemlékei]. Ürümchi, 2001.

Qumul wilayiti täzkirisi

2005 *Qumul wilayiti täzkirisi* [Kumul tartomány kézikönyve]. I–II. Kiad.: Qumul Wilayitlik Täzkirä Komiteti. Ürümchi, 2005.

Rudelson

1997 Rudelson, Justin Jon: *Oasis Identities: Nationalism along China's Silk Road*. New York, 1997.

Smith Finley

2013 Smith Finley, Joanne: *The Art of Symbolic Resistance: Uyghur Identities and Uyghur–Han Relations in Contemporary Xinjiang*. Leiden–Boston, 2013.

2019 Smith Finley, Joanne: Securitization, Insecurity and Conflict in Contemporary Xinjiang: Has PRC Counter-terrorism Evolved into State Terror? In: *Central Asian Survey*, 38. (2019) 1. sz. 1–26. [Securitization, Insecurity and Conflict in Contemporary Xinjiang című tematikus szám. Ed.: Smith Finley, Joanne.] DOI: <https://doi.org/10.1080/02634937.2019.1586348>.

Starr

2004 Starr, Frederick S.: *Xinjiang: China's Muslim Borderland*. Armonk, 2004.

Su–Huang

2001 Su, Beihai – Huang, Jianhua: *Qumul, Turpan uyghur wangliri tarikhi* [A kumuli és turfáni ujjur vangok története]. Ürümchi, 2001.

Tömür

1997 Tömür, Osman: Qumul dekhqanlar qozghilingining kelip chiqish säwäpliri toghrisida toluqlim [Adalékok a kumuli parasztfelkelés okaihoz]. In: *Qumul Shähärning tarikh materiälliri*, 5. (1997) 1–27.

Yang

2001 Yang, Haiying: The Politics of Writing History in China: A Comparison of Official and Private Histories. In: *Inner Asia*, 3. (2001) 2. sz. 127–151. DOI: <https://doi.org/10.1163/146481701793647688>.

Yasin–Ämät

2015 *Mush – qädimki tarikhi yurt* [Mus – egy ősi történelmi hely]. Szerk.: Yasin, Änwär – Ämät, Tursun. Kashgar, 2015.

ILDIKÓ BELLÉR-HANN

UYHGUR IDENTITY NARRATIVES IN CHINA IN THE REFORM PERIOD

During the reform period that began in the late 1970s, the Chinese state has employed diverse strategies toward the Turkic speaking Muslim Uyghurs, an officially recognized ethnic minority concentrated in the far northwest of the country. These have ranged from affirmative action and large-scale development projects to censorship, surveillance and, since 2016, unprecedented

suppression including mass incarcerations and brutal political re-education campaigns. As a result of the current tensions, many details of the history of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region are contested. Although it has never been possible under socialism to challenge the main tenets of state-sponsored, nationalist historiography, Uyghur knowledge production continued to bolster indigenous collective identity vigorously until the mid-2010s. In addition to fiction and academic publications in fields such as archaeology and ethnography, numerous authors explored Uyghur history; their works reached large readerships. The present article derives from a research project that investigates the narrative strategies deployed by Uyghur authors in the reform period on the basis of selected examples. It demonstrates how Uyghur literati positioned themselves both during the years when they enjoyed relative freedom to research and cultivate their ethnic identity, and also in recent decades as the space for such activities has continuously narrowed. The general conclusion is that indigenous historical knowledge production under authoritarian conditions has to be interpreted in the temporal context of complex entanglements of power, knowledge and identity construction among both dominant group and indigenous minority.